

Sjøkartet fra 1706 viser ingen tettstedsdannelse innerst i Gandsfjorden. På dette tidspunktet har nabobyen Stavanger hatt bystatus i nesten 600-hundre år og det skulle gå ytterligere 150 år før ladestedet Sandnes ble opprettet. Kart fra Stavanger Sjøfartsmuseums samling.

KULTURMILJØ I PLANLEGGINGEN

SANDNESMODELLEN

GRO PERSSON TRODAHL

I 90-åra ser vi tegn til et økende krav om en mer helhetlig, kvalitetsrettet og samordnet byplanlegging, der stedenes behov for lokalhistorisk forankring er en viktig faktor. Sandnes kommune er igang med et omfattende holdnigskapende arbeid for å imøtekomme de nye kravene. Arbeidet har fått betegnelsen Sandnesmodellen.

Overarkitekt Gro Persson Trodahl arbeider på Byplankontoret i Sandnes kommune. Hun har gjennom de siste 5-6 årene arbeidet med ulike prosjekt som nå går inn under Sandnesmodellen.

EN STYGG OG HISTORIELØS BY

Sandnes er av mange blitt oppfattet som en stygg og historieløs by. Det er flere grunner til at byen har fått et slikt rykte:

- En kan blant annet nevne at Sandnes fra slutten av 60 -åra og fram til idag økte sin befolkning med over 40%. Den eksplosive byveksten kom i en periode da funksjonalismens planidealer i stor grad styrte reguleringsplanarbeidet. Planarbeidet konsentrerte seg i hovedsak om den "funksjonelle" by, d.v.s. om å løse spørsmål knyttet til trafikk, funksjonsdeling og sanering (riving til fordel for lys og luft). Historiske perspektiv og estetikk var det lite rom for.
- Sandnes er en ung by, grunnlagt i 1860 på handel og begynnende industri. Sammenlignet med nabobyen Stavanger som ble grunnlagt over 700 år tidligere, kan Sandnes lett oppfattes som en historieløs by. I tillegg har ikke byens kulturminner, som i stor grad er knyttet til handel og industri, hatt samme status i vernesammenheng

som nabobyens, med middelalderkirke og middelaldergatenett.

- Byen gir inntrykk av å ha få bygninger med historisk verdi da det meste av den eldre bebyggelsen er ombygd eller gjemt bak nyere tids fasader .
- De siste ti - års store tilflytting av folk gjør at Sandnes har mange innbyggere som hverken kjenner eller identifiserer seg med byens historie og har derfor ikke forutsetning til å ta vare på byens egenart.
- Selv om Sandnes var tidlig ute i nasjonal sammenheng med registrering av kulturminner, manglet administrasjon og politikere tilstrekkelig lokalhistorisk innsikt til at kulturminnevern fikk gjennomslag i plansammenheng. Sandnes manglet også lokale pressgrupper i vernesaker.

Ved slutten av 80- tallet og begynnelsen av 90-tallet så vi tegn til et økende krav om en mer helhetlig,

«Langgata er forferdelig»

Det var ikke meningen å provosere Sandnesfolk. Men Langgata er ganske forferdelig! De kan jo ha...

ikke lyst å si noe positivt om Langgata i Sandnes. Det er ikke noe positivt å si om en gate som...

«kjært og bluse» hus som ikke henger sammen. Plus...

fr ikke dette bare er mening? re styrt av amatør som amatør få en har jeg jobbskrivent siden

e TV-underkommentere, slitske ting programmet «er ut hva som skal med. Der

med falt også den delen jeg hadde laget fra Egersund for å vise at det kan gøres flutte ting ut, sier Krogstad. Han forteller at han hadde gledd seg til å avslutte innslaget med denne byggingen biten fra Egersund. Hele innslaget ble veldig surmaget - og kanskje overlegent. Men dette er jo bare et signal jeg har sendt ut i verdensrommet. I morgen ser det ikke ut i gata i Sandnes!

Sandnes en smadret by

Formannen i Rogaland Fortidsminneforening, Oddveig Foldøy, betrakter Sandnes

store ord

VI HAR EN ENDELIG gang og alle til fortidens Sandnes. Der for ble det bygget i bakken og Moten i Sandnes. Det er ikke noe positivt å si om en gate som...

«Møkka-spoding»

GROVT URETTFERDIG. Håset og lite senest Leggsark. Det er reaksjonen på Morten Krogs stads framstilling av Sandnes i TV-programmet «Helt typisk». Men først og fremst er det NRK som får gjennomgå

- Jeg synes at sånne bedrevisere som Krogstad ikke bør slippe til i et statsmonopol som NRK. I det minste ikke uten at representanter for Sandnes også slipper til. Innslaget var grovt urettferdig for de som driver i Langgata, sier fungerende ordfører Jostein Haga, som er for over at NRK kaller dette underholdning. underholdningsverdi i dette kan bli nevnt uten at...

Morten Krogstad:

«Langgata er en søppelkasse der alle fasader er ødelagt»

AV ODD PIRLSTRØM

- Jeg trodde jeg hadde sett Norges styggeste gåtete med gaten i Sarpstorg og Mar-Sandnes. Den er en bygningsmessig søppelkasse fra ende til annen. Noen og en hver hoppet i TV-stolene da filologen overretten Morten Krogstad syntet med sine synspunkter på bygningsmiljøet i Sandnes sentrum i NRK-tirsdag kveld. Dette var da veldig ten-

denstest, Krogstad. Kunne du ikke uttrykt deg litt mer balansert?

- Nei, jeg er helt på trykk grunn. Langgata i Sandnes har opptrinnelig vært en vakker gate med hus i sveitser- og jugendstil. Bare fire-fem år har bevaring av eldre opprinnelig fasader. Ellers er alt fjernet. I stedet er det rigget til en leianikk av utbygging, stakler og mer og mindre tilfældige reklame-

Du retter særlig skyts mot bygningsmiljøet. Dette er et av husene som forsøksvis er tilbakeført til gammel stil? - Det som er gjort med

Han mener Gågård har et svært høyt nivå av rekklame. Endeløse slaggspor på gateskilt bør ikke hore hjemme selv i en handlegate. Morten Krogstad.

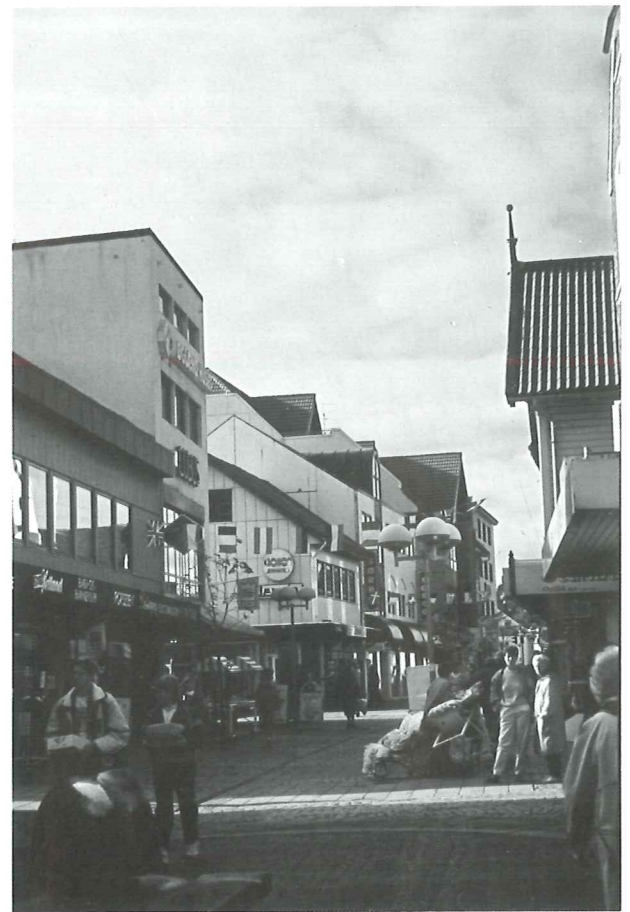
Man trenger ikke gjøre alkompetanse for å se at strek er nesten uten kvalitet. Til høsten skal han etter planen samarbeide med Aftenbladet om en arkitekturserie - kanskje det må bli i Krogstad.

Langgata i Sandnes kunne vært en attraksjon, men som turist ville jeg selv sett han. Krogstad er filolog og overretten har tidligere vært medarbeider i Børnyst. Er dette ballast god nok til å uttale seg slik du gjør? Man trenger ikke gjøre alkompetanse for å se at strek er nesten uten kvalitet. Til høsten skal han etter planen samarbeide med Aftenbladet om en arkitekturserie - kanskje det må bli i Krogstad.

INGEN SØPPELPLASS: Langgata er ingen søppelplass, sier fungerende ordfører Jostein Haga og markedsjef i Gågård Sentrum, Kurt Gjerd. Begge retter sterk kritikk mot NRK som lot innslaget om Langgata bli sendt i «Helt typisk» onsdag.

kvalitetsrettet og samordnet byplanlegging. Stedenes behov for estetikk og lokalhistorisk forankring var en viktig faktor.

I Sandnes registrerte vi, som i resten av landet, en slik gryende estetisk og lokalhistorisk bevissthet. Samtidig ble en klar over at manglende lokalhistorisk

Det meste av den historiske bebyggelsen i Sandnes er ombygd eller gjemt bak nyere tids fasader. Sandnes gir derfor inntrykk av å ha få gamle bygninger som er verdt å ta vare på.

kunnskap var et hinder for å oppnå en mer kvalitetsbevisst utforming av byens kulturhistoriske miljø.

For å imøtekomme kravene om å vise hensyn til byens tradisjoner så byplansjefen i Sandnes det som viktig å heve beslutningstagernes almenne kunnskap

I smau og bakgårder kan vi imidlertid fremdeles finne vakre detaljer som vitner om de arkitektoniske kvalitetene som tilhørte kulturmiljøets opprinnelige fasader.

Negativ mediaomtale, både lokalt og nasjonalt har forsterket inntrykket av Sandnes som en stygg og historieløs by. Dette ønsker Sandnes kommune å gjøre noe med. Først og fremst fordi Sandnes vil styrke sin selvfølelse og lokalhistoriske forankring, men også fordi en ønsker å gjøre byen mer attraktiv ovenfor dem som søker steder å drive sin virksomhet.

"Synes du ikke dette er en vakker by?" skrev en stolt Sandnesbu på dette kortet til Amerika. Kortet er fra begynnelsen av århundret, da Sandnes markedsførte byens ambisjonsnivå også gjennom de utseendemessige kvalitetene av byens bebyggelse.

om byens historie, byggeskikk og byplanutvikling. Dette for å gjøre det mulig å etablere en felles norm, en konsensus, om hvilke kvalitetskrav en bør stille når byen skal forholde seg til sine historiske minner og til ny bebyggelse som skal integreres i det historiske byvevet.

Byplansjefen har på denne bakgrunn iverksatt følgende prosjekt:

Historisk oversikt

Problemstilling: Administrasjon og politikere manglet lokalhistorisk innsikt og kjenner derfor lite til de

TELEFON NR. 61 567
BANKGIRO NR. 11/726
POSTGIRO NR. 678 33

KROSSEAS HAVREMØLLE

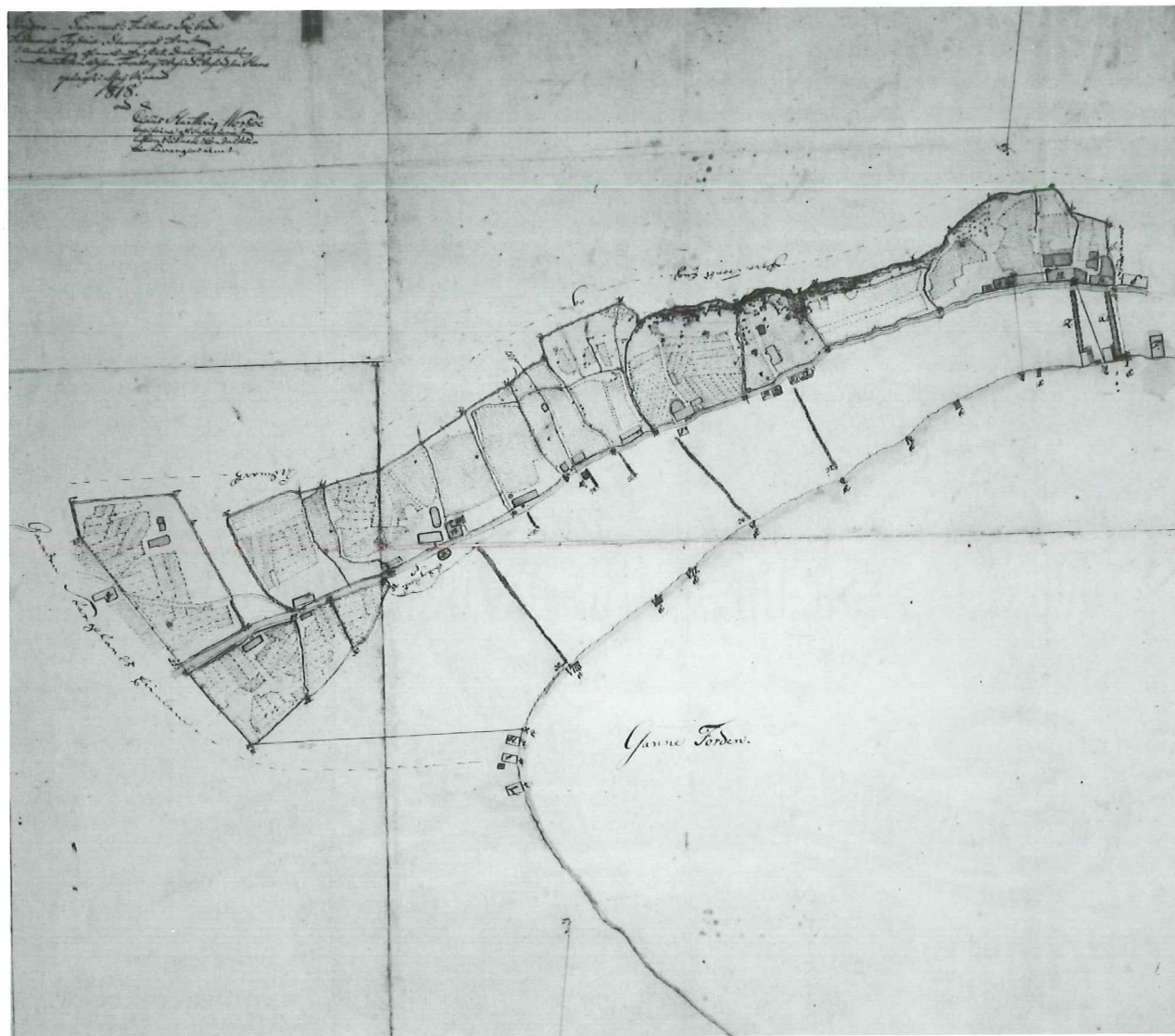
Sandnes, Norge 7/1 1908

SANDNES KAMGARN SPINNERI

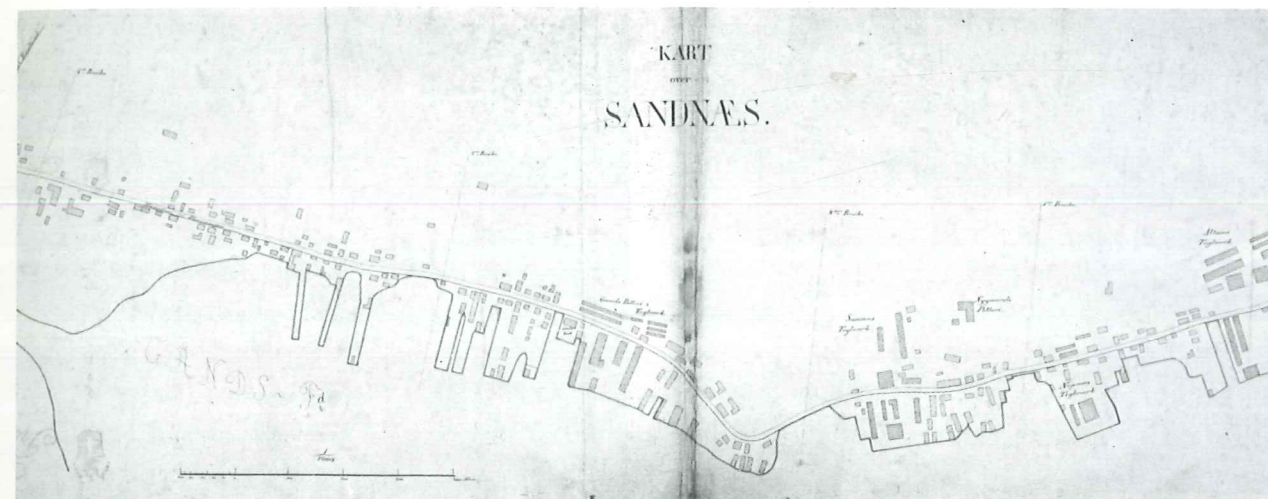
Telegraphic address
"Roff"
Telephone No 96

SPINNER
OF FINGERINGS,
KNITTINGS, TRICOTAGE,
CHEVIOT, SERGE,
& COATING GARN.

Eksempler på brevhoder hos Sandnesbedrifter som vitner om at bebyggelsen var et viktig ledd i næringslivets markedsføring. Fra Statsarkivet i Stavanger sin brevhodesamling.

Sandnes kart fra 1818 oppmålt av infanterikaptein Claus Hartvig Worsøe. Kartet er laget i anledning en omstridt delingsforretning mellom Jon Olsen, Trones og Anfind Anfindsen, Hana. Striden gjaldt noen sjøhusgrunner i den såkalte søndre sjøalmenning, der hvor Sandnes Ullvare seinere kom til å ligge. Kartet tar derfor kun for seg strekningen i Sandnes sentrum mellom Gann, nord i Langgata, og sørover til Kirkegata. (se kart på side 21) Kartet viser bl.a. kjerreveien langs stranden som seinere ble traseen til Langgata.

Kart over Sandnes. Kartgrunnlaget ble oppmålt av lensmann M.A. Grude og broren Nicolay Grude i 1873 i anledning en søknad til Kongen om å få nedsatt brannkontigenten i Sandnes. Kartet ble kopiert i flere varianter og fungerte som det eneste bykartet helt fram til det ble avløst av Krum's kart i 1900. Tilhører Stein Emanuel Simonsen.

kunnskapsverdier det lokale kulturmiljø kan representere i plansammenheng. *Tiltak:* Det ble utarbeidet en enkel historisk oversikt til bruk i planarbeidet. Først og fremst for å vekke den lokalhistoriske interesse blant planleggere og politikere, men også for å forklare årsakssammenhenger i byens utvikling, en erfaringsbakgrunn som er viktig å ha med seg når en skal planlegge for framtida.

Registrering av historisk kildemateriale

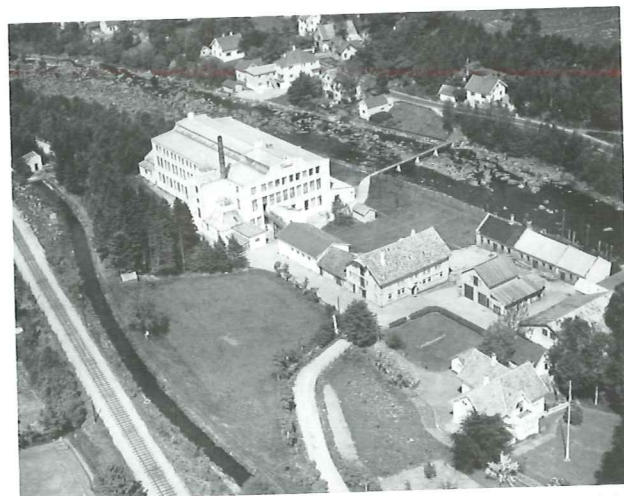
Problemstilling: Å tilegne seg kildekunnskap om byens utvikling er for tidkrevende til å kunne innpasses i planarbeidet med korte tidsfrister. *Tiltak:* Byens historiske kart, som har opplysninger om stedets terreng- og byplanutvikling ble derfor oppsporet og registrert. Opplysninger om lokal byggeskikk ble gjort tilgjengelig ved at branntakster og flyfoto ble registrert på E.D.B.

Foredrag om byens utvikling

Problemstilling: For å oppnå et optimalt samspill mellom utbyggingstiltak og kulturmiljø, er det viktig at politikere, administrasjon og utbyggere har en felles kunnskapsplattform om de historiske forutsetningene for byens kulturmiljø. *Tiltak:* Det ble utarbeidet et foredrag om byens nærings og landskapsmessige forutsetninger, stilhistorie og byplanhistorie. Dette foredraget er bl.a. holdt for etatene i kommunen, for politiske utvalg, for handelsforeningen og andre organisasjoner slik som Rotary, Lions o.l. Det er nettopp en fordel at kunnskapen formidles uten at det foreligger konkrete utbyggingssaker. I byggesaker føler aktørene seg forpliktet til å forsvare sine særinteresser og har vanskelig for å være med på en mer generell diskusjon om byens framtid.

Mikkelsens Mobelfabrik, Sandnes.

Firmaet Fjellanger-Widerøe solgte i 1970-årene sin samling av gamle flyfoto til de enkelte kommunene. Sandnes kommune overtok i den forbindelse flyfoto fra de gamle kommunene Sandnes, Høyland og Høle. I 1989 foretok Jærmuseet en gjennomgang av materialet. Opptellingen viste at samlingen besto av 916 fotografier, de eldste fra 1930 - årene og de nyeste fra 1962. Fra Sandnes kommune sin flyfotosamling. Norestraen ca. 1935 øverst t.v. Sandnes sentrum ca. 1935 øverst t.h. Årsvoll 1954 nederst t.v. Figgjo 1954 nederst t.h.

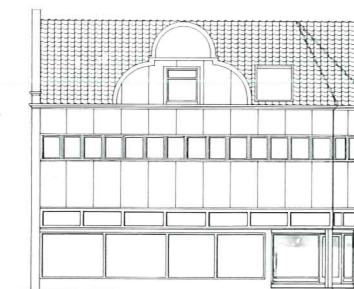
Opptegning av fasader

Problemstilling: De arkitektoniske kvalitetene i mange av Sandnes sine kulturminner er gjemt bak nyere tids fasademateriale og vinduer. Holdningene i tiden bidrar til at flere og flere byggherrer ønsker å tilbakeføre sine bygninger til historisk riktig utseende. Manglende kunnskap blant byggherrer og konsulenter bidrar ofte til uheldige, kostbare og "overhistoriske" løsninger. *Tiltak:* Til hjelp for konsulenter og byggherrer ble det utarbeidet et fullstendig sett av tegninger av fasadene i Langgata, byens hovedgate, samt av fasadene på Norestraen der Sandnes' første sentrum lå. Tegningene viser bebyggelsen slik den ser ut i dag og slik de så ut da husene var nybygget. Materialet ble sendt ut til alle grunneiere og leietagere i Langgaten og på Norestraen. Dette med tanke på å unngå uheldige rehabiliteringer og med tanke på å inspirere til diskusjon om mulighetene som ligger i byens kulturmiljø. Det er i tillegg utarbeidet før/etter tegninger av de gamle industrifasadene i Vågen for å synliggjøre deres kvaliteter i forbindelse med debatten om utforming av nytt kulturhus i område. Det er også utarbeidet en utstilling med bakgrunn i registreringsmateriale som brukes i forbindelse med aktuelle arrangementer.

Byggeskikkshäfte

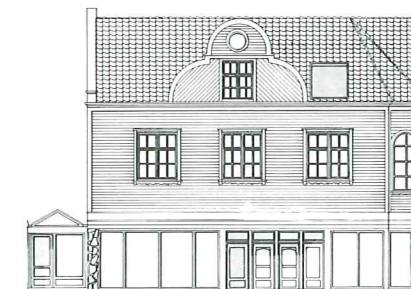
Problemstilling: Det er lettere å vinne forståelse for at kulturminnevern er viktig i plansammenheng dersom kulturminnene er godt vedlikeholdte. Hvorvidt kulturminner vedlikeholdes eller ikke er bl.a. avhengig av eiernes holdninger til og kunnskaper om sine kulturminner. *Tiltak:* Det er derfor utarbeidet et byggeskikkshäfte med utgangspunktet i kulturminnevernplanen for Sandnes. Det er lagt vekt på å

Selv om viljen og pengene er tilstede bidrar ofte manglende kunnskap til uheldige løsninger.

Langgata 40
anno 1951.

Utgangspunkt ved rehabilitering

Langgata 40
anno 1991.

Dersom kunnskapen hadde vært tilstede ville resultatet neppe bli slik

Langgata 40
anno 1904.

men kanskje slik

LANGGT. 27 TIL 19 FØR

Langgata 27 anno 1897
Flyttet hit i 1897
Frukt og tobakksbutikk

Langgata 25 anno 1920
Bygget før 1904
Slakter

Langgata 23 anno 1920
Bygget før 1904

Langgata 21. Raugstac
Bygget ca. 1890

LANGGT. 27 TIL 19 1992

Langgata 27 anno 1991
Flyttet hit i 1897

Langgata 25 anno 1991
Bygget før 1904

Langgata 23 anno 1991
Bygget før 1904

Langgata 21. Raugstac
Bygget ca. 1890

anno 1920

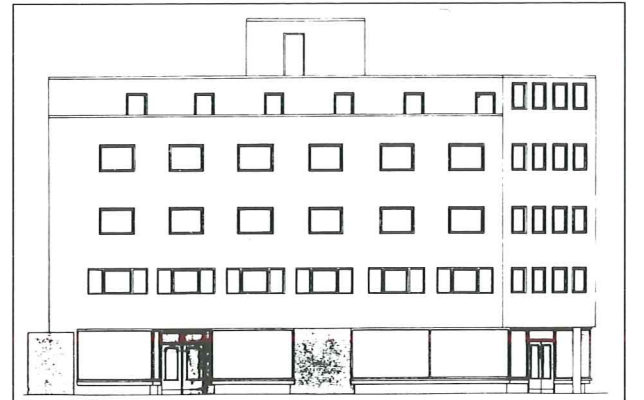
Langgata 19. Anfindsengården anno 1911
Bygget i 1911

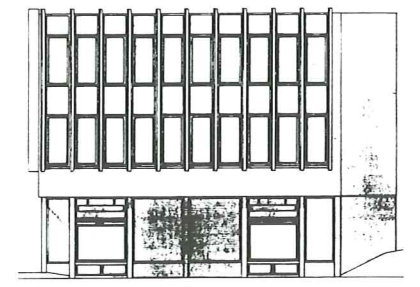
anno 1991

Langgata 19. Anfindsengården anno 1991
Bygget i 1911

synliggjøre ved hjelp av "før - etter" tegninger at det ofte kun er å sette tilbake opprinnelige vindustyper som skal til før bygningene får tilbake sin verdighet. Heftet presenterer også de forskjellige låne- og støtteordningene som finnes til kulturverntiltak. Byggeskikkshäfte er bl.a. tilsendt eierne av de høyest prioriterte kulturminnene i Sandnes.

Funksjonalisme, Langgata 41/43, 1936.

Nyere funksjonalisme, Langgata 10, 1966.

Langgata har mange gode eksempler på bygninger som representerer byggestilperiodene fram til i dag. Når bygningene skal rehabiliteres eller ombygges er det et mål at det brukes detaljer fra den stilperioden huset tilhører.

Tegninger til venstre: Fasaderegistreringer i Langgata, tegnet av Byplankontoret, Sandnes kommune.

KART
over
SANDNÆS

opmålt af
A.S. Krum.

Kart over Sandnes oppmålt av N.S. Krum i 1900. Kartet manglet imidlertid høydekurver, disse ble påført av T. Svihus i 1913. Dette bykartet ble avløst av et nytt og moderne kart i 1950, oppmålt av M. Hetland. Foto: Sandnes kommune.

Tredimensjonal framstilling av byens historiske forløp

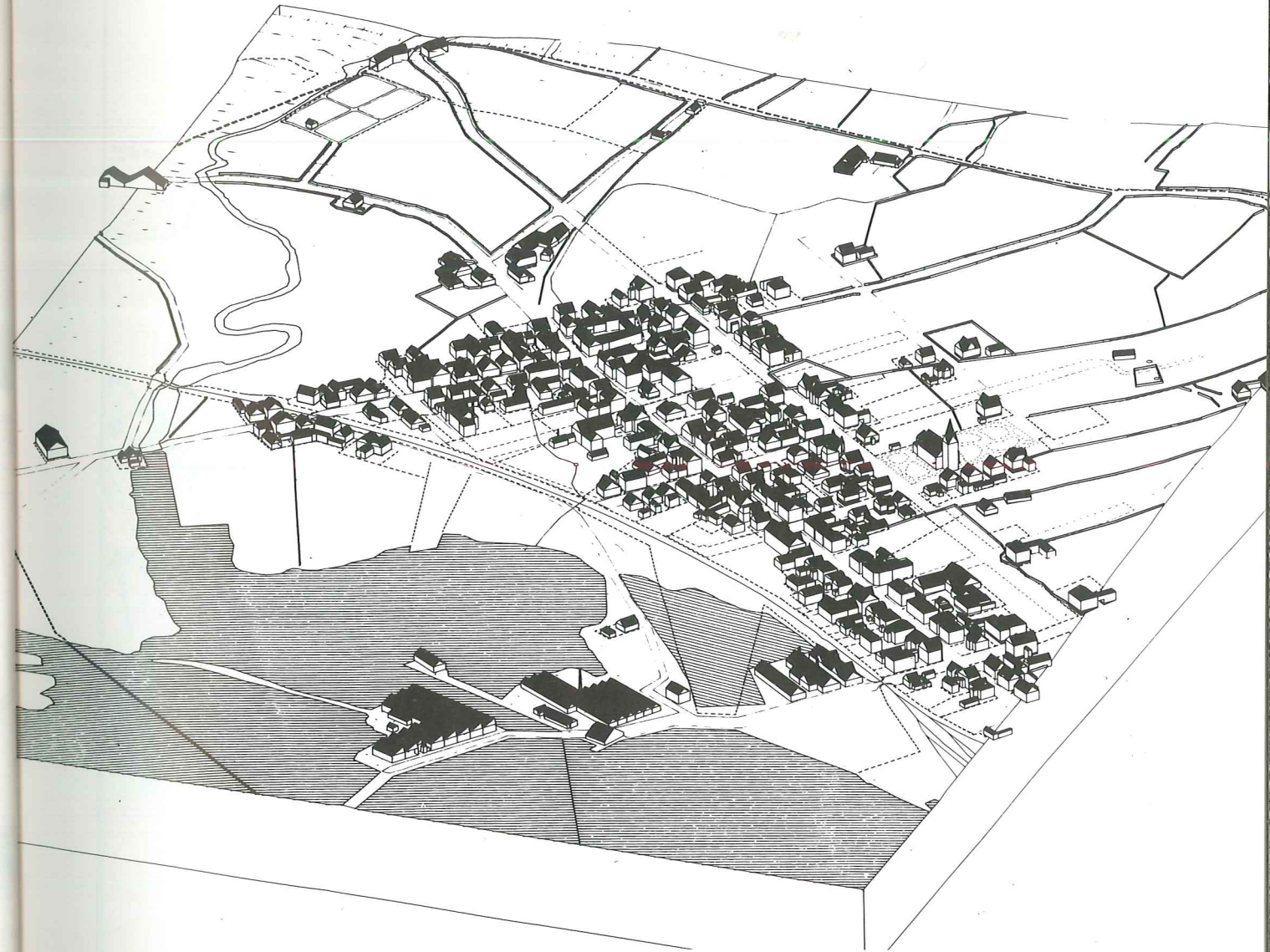
Problemstilling: Informasjon fra gamle kart må bearbeides dersom den skal være lett tilgjengelig og i tillegg kunne relateres til dagens bysituasjon. **Tiltak:** Med utgangspunkt i historiske kart er byens utviklingstrinn rekonstruert som tredimensjonale tegninger ved hjelp av E.D.B. Den historiske situasjonen kan plasseres geografisk i bybildet ved at de historiske kartene overføres til dagens kart ved hjelp av E.D.B.

Etterhvert som byplansjefen fikk erfaringer med

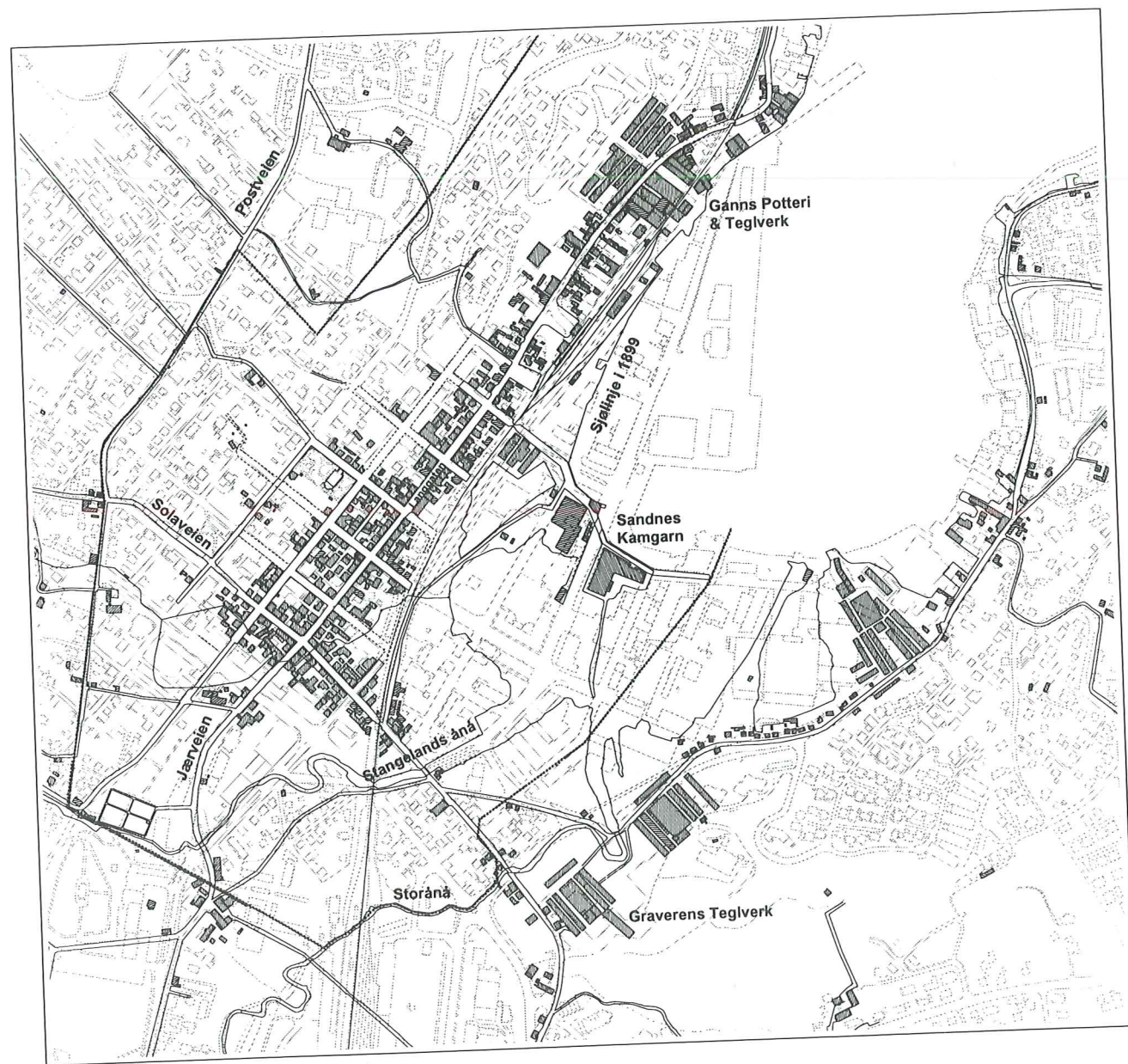
holdningskapende arbeid, oppstod det nye ideer til hvordan vi kunne fremme kunnskapen om byens historiske røtter.

EDB - basert byhistorisk atlas

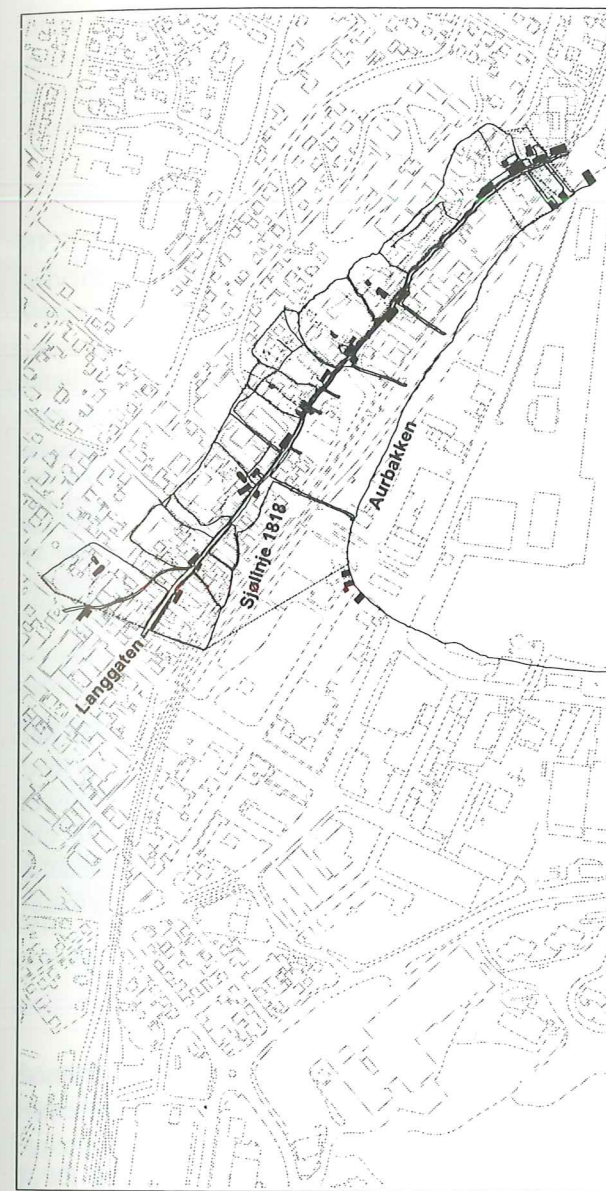
Problemstilling: Siden synet på kulturmiljø stadig er i endring er det viktig å tilrettelegge kildematerialet slik at en stadig kan få svar på nye spørsmål etterhvert som nye problemstillinger dukker opp. **Tiltak:** Prosjektet med EDB - baserte rekonstruksjoner av byens utviklingstrinn har resultert i et nytt prosjekt, utvikling

Sandnes sentrum ved århundreskiftet. Utsnitt av E.d.b-basert tredimensjonal framstilling av Krum's kart fra 1900. Sandnes kommune.

Utsnitt av Krum's kart sammenholdt 1994 kart.

Sandnes kart fra 1818 sammenholdt med 1994 kart.

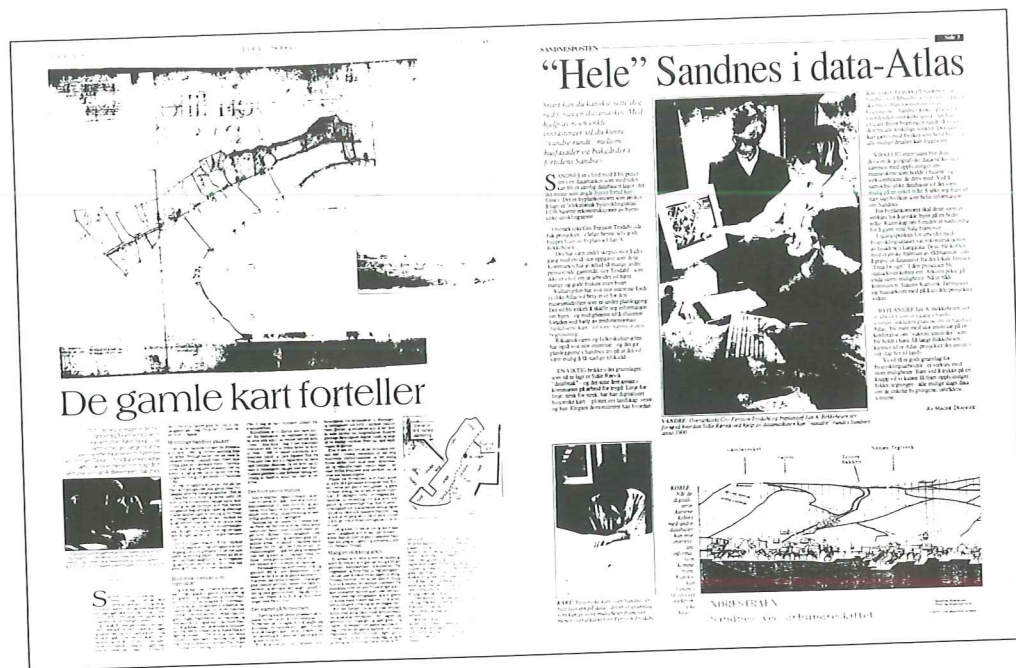
av et EDB-basert byhistorisk atlas. Dette er et samarbeidsprosjekt mellom Jærmuseet, Statsarkivet, Statens kartverk, Rogaland fylkeskommune ved Kulturavdelingen og Sandnes kommune. Prosjektet har fått økonomisk støtte fra Riksantikvaren.

Målet for prosjektet er:

- Å legge til rette for et stort kildemateriale slik at stadig nye spørsmål kan stilles. Resultatet skal være inngangen til en stor database.
- Å koble informasjon om terrengutvikling, utvikling i bygningsmasse og gatenett sammen med demografisk utvikling, sosial endring og næringsutvikling i bysamfunnet fra 1700 til 1900 - tallet.
- Målgruppen skal være byens befolkning, skolene, forskere, byplanleggere, politikere, kulturminnevernere og turister. Produktet vil foreksempel kunne egne seg som basisutstilling til et framtidig bymuseum.

Prosjektgruppen arbeider nå med å utvikle et egnet EDB - verktøy som:

- Er innenfor en realistisk økonomisk ramme. Dette med tanke på at resultatet bør bli et basisprodukt som andre kommuner kan ta i bruk
- Kan kommunisere med GAB (register for grunneiendommer, adresser og bygninger)
- Gjøre det enkelt å registrere inn data
- Legger til rette for å visualisere data tredimensjonalt
- Gjør det mulig å arbeide på mange detaljeringsnivåer, alt fra større by og landskapsmiljøer til vindus - og dør detaljer.

Positive media oppslag er viktig med tanke på lokalbefolkningen slik at de er informert om arbeidet og kan bidra med nye ideer til byutviklingen. Mediainteressen bidrar også til å endre byens image utad.

ARBEID FOR TRYGD

Alt registreringsarbeidet som inkluderer utarbeiding av en historisk oversikt, registrering av historiske kart og branntakster, opptegning av fasader og EDB-baserte rekonstruksjoner av byens utviklingstrinn er gjennomført ved hjelp av ordningen "Arbeid for trygd". Byplansjefen har hatt det faglige ansvaret for opplæring og oppfølging av de forskjellige som har vært involvert i prosjektene.

SAMARBEID MED EKSTERNE ETATER

Vi har hatt som mål at arbeidet skal holde et høyt faglig nivå og sett det som viktig å søke råd eksternt der vi selv var usikre. Særlig vil vi framheve Fylkeskultursje-

fen i Rogaland og Jærmuseet. Fylkeskultursjefen har bistått med råd og veiledning, bl.a. i forbindelse med opptegning og tilbakeføring av fasadene. Jærmuseet har støttet arbeidet med verdifull kompetanse om Sandnes sin næringshistorie og med hjelp i forbindelse med registrering og arkivering av historisk kildemateriale.

MASSEMEDIA

Aviser og radio har vist stor interesse for arbeidet med "Sandnesmodellen" og gitt delprosjektene store oppslag etterhvert som de er blitt ferdigstilt.

Interessen fra massemedia har vært viktig for å informere lokalbefolkningen om arbeidet. Media-

interessen har også bidratt til å endre det rykte byen har hatt lokalt fra å være en "stygg og historieløs" by til en særpreget by med stolte håndverks, industri og handelstradisjoner.

RESULTATER

Arbeidet med Sandnesmodellen ga ettervert resultater. Stadig flere av aktørene som er med i utformingen av byens omgivelser, så det som viktig å ta vare på lokalhistorien også i bybildet. Men hvordan kunne byens næringshistorie og kulturminner konkret bli en ressurs for ny byutvikling?

Vi viste til arbeidet som er gjort i mange av industribyene i Midt-England, med tilsvarende næringshistorie som Sandnes. I dag er engelskmennene foregangsmenn når det gjelder å bruke sin næringshistorie som ressurs for å fremme ny byutvikling. Dette skjer gjennom et nært samarbeid mellom næringslivet, kommuneadministrasjonen og museene.

Det er mange ideer å hente nettopp fra disse engelske byenes satsing på næringsliv og lokalhistorie. Kanskje særlig fordi Sandnes og flere av de engelske industribyene har felles industritradisjoner. Ved århundreskiftet ble det hentet inspirasjon og fagekspertise fra dette området under oppbyggingen av vår egen industri.

Studietur til England

Handelsstanden i Sandnes fanget interessen og ba byplansjefen arrangere en studietur til England våren 1993. Byplansjefen inviterte igjen Jærmuseet, som regionsmuseum, til å være med å planlegge en slik

tur. Målsettingen for turen var å få informasjon og ideer til:

- Hvordan en kan fremme utviklingen av en by eller et distrikt gjennom det lokale næringslivs historie og tradisjoner. Dette med tanke på å videreføre det holdningskapende arbeidet i Sandnes.
- Hvordan næringsliv, politikere/administrasjon, og museene kunne samarbeide for å oppnå et kvalitetsbevisst utforming av byens kulturmiljø

Det ble bestemt at vi i planleggingen av studieturen skulle ta utgangspunkt i at gruppen skulle bestå av representanter fra:

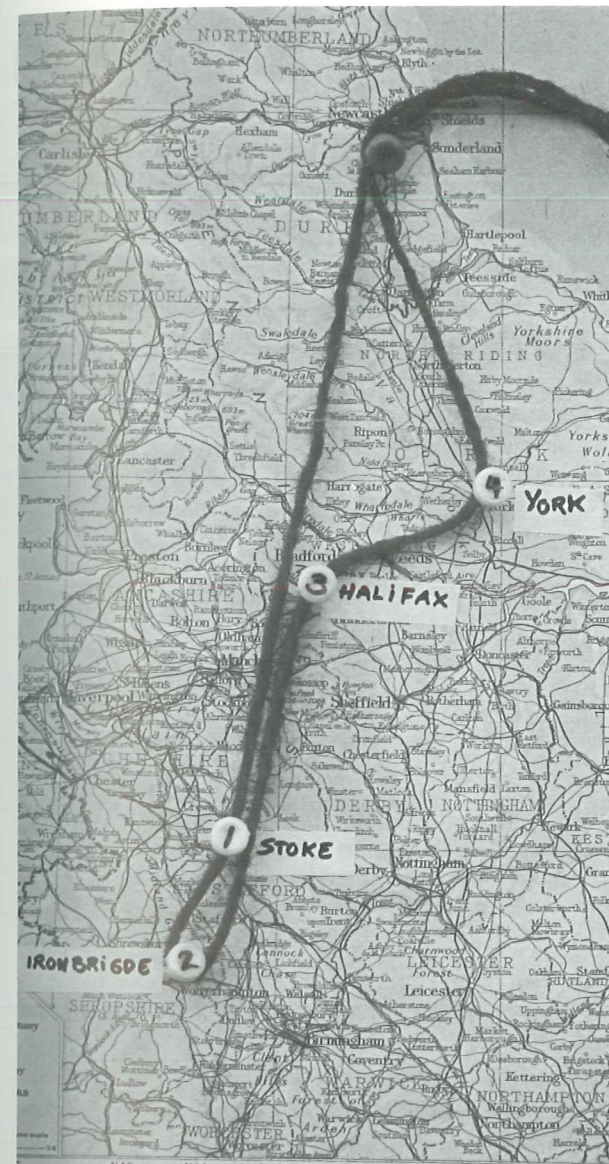
- næringslivet
- politiske utvalg
- administrasjonen
- Jærmuseet
- lokal presse

I tillegg ble pottemaker Stein Emanuel Simonsen personlig invitert som representant for byens håndverkstradisjoner.

Det ble gjort grundige forarbeider til turen. Aktuelle byer i England ble kontaktet. Våre problemer og ønsker ble formulert og drøftet med de lokale representantene fra næringsliv, museer og kommuneadministrasjon. Stoke on Trent, Ironbridge, Halifax og York ble så valgt som målpunkt for studieturen. Disse byene hadde hatt lignende problemstillinger som Sandnes og kunne vise til byplanstrategier og samarbeidsmodeller som hadde gitt resultater.

Sandnes delegasjonen samlet foran den berømte støpejernsbroen i Ironbridge.
 Foran t.v. teknisk sjef Asbjørn Nordbø (S.k.) formannskapsmedlem Jostein Rovik (H), siv.ark. Odd Magne Vatne (Aros a.s.), Kulturstyremedlem Liv Jorunn Bakken (Ap), konservator Målfrid Grimstvedt (Jærmuseet), overarkitekt Gro Persson Trodahl (S.k.), direktør Andreas Hatjioullis (Dolly Dimple a.s.), eiendomsjef Sven Ravndal (Block eiendom a.s.), næringsjef Sigurd Aarstrand (S.k.), kulturleder Helle Kristiansen (S.k.), museumsstyrer Målfrid Snørteland (Jærmuseet), disponent Arne Lobekk (Arne Johannesen a.s.), sjefskonservator i Ironbridge David de Haan, reiselivssjef Richard Bifield og en lokal museumsrepresentant.
 Bak f.v. Formann i teknisk styre Svein Magne Eikeskog (Frp), byplansjef Jan A. Bekkeheien (S.k.), senterleder Gunnar Ravndal (Vågen 33 a.s.), markedsjef Kurt Gjerde (Gågåda a.s.), kulturplanlegger Kåre Særheim (S.k.), butikkeier Gunnar Vigedal (Tor Vigedal a.s.), pottemaker Stein Emanuel Simonsen, direktør Arne Sanne (Varner Øglend Investor a.s.), prosjektleder Arne Øvstebø (Øvstebø eiendom a.s.) og daværende ordfører Geir I. Mykletun (Krf).
 Foto Stavanger Aftenblad.

Reiseruten for studieturen til England våren 1992.
 Foto: Jærmuseet.

Stoke on Trent

Stoke er sentrum i et distrikt som er kjent for sin leirvareindustri. Denne er fortsatt livskraftig. Tolv bedrifter er knyttet til industrien, bl.a. Wedgwood, Royal Doulton og Coalport China. Følgende tiltak er sentrale i deres byutviklingsstrategi:

- Bedriftsmuseer og fabrikkutsalg - Mange av bedriftene har sine egne museer og fabrikkutsalg som trekker publikum.
- Butikksenter - Stoke har fått et shoppingssenter kalt "the Potteries". inne i senteret finner vi byens informasjonssenter. De tolv fabrikkene har etablert et felles fabrikkutsalg i senteret.
- Bussløyfen "the China service" - Fra shoppingssenteret går det hver time en ringbuss som fører de besøkende direkte til de ulike museene og bedriftene. Publikum kan besøke en eller flere av disse og så returnere tilbake til shoppingssenteret.
- Museum - Stoke's bymuseum ligger i gangavstand fra shoppingssenteret og inngår som en viktig attraksjon i sentrum.
- Fornøylespark - Den europeisk kjente fornøylesparken, Alton Towers, ligger i nærheten av Stoke on Trent. Dette utnytter byens sentrum i sin markedsføring.

Erfaringer fra Stoke on Trent - Muligheter for Sandnes?

Det finnes flere paralleller mellom Stoke on Trent og Sandnes.

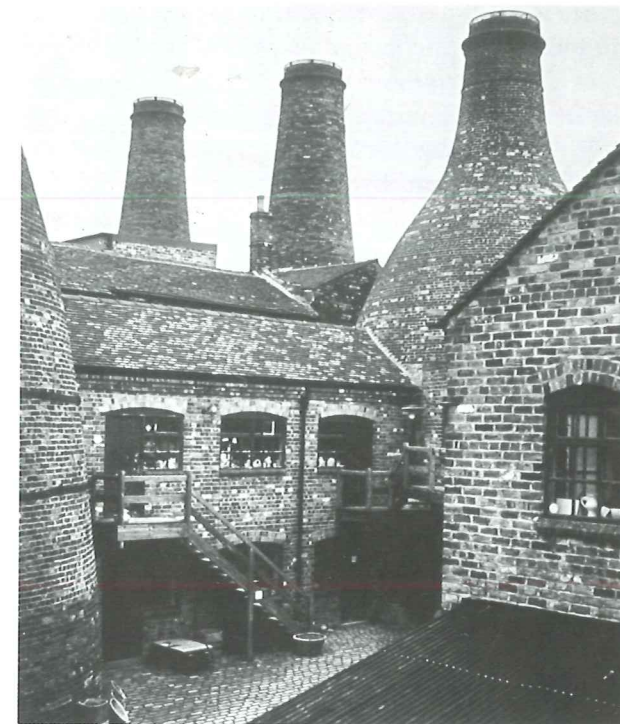

Et historisk øyeblikk. Pottemaker Stein E. Simonsen dreier en Sandnesgauk etter oppfordring fra vertskapet på den verdenskjente porselensfabrikken Wedgewood. Fabrikken, som ligger i Stoke on Trent, har et besøksenter som tar imot over 200.000 tilreisende hvert år. For en inngangsbillett på 25 kroner får publikum både se historiske utstillinger, produksjon og dekorasjon av produktene og tilgang til fabrikkutsalget.
Foto: Stavanger Aftenblad.

- Sandnes utgjør et senter i et distrikt som har livskraftig næringsvirksomhet med produkter som har publikumsappell. Flere av bedriftene har fabrikkutsalg som trekker folk. En av bedriftene har også bedriftsmuseum
- Sandnes sentrum med Langgata/Vågen 33 representerer et av handelstyngepunktene i regionen.
- Mye av næringsvirksomheten i distriktet har hatt sitt utspring i Langgata/Vågen området, noe den historiske bygningsmassen i Sandnes sentrum vitner om.
- Distriktet har i tillegg en fornøylespark, Kongeparken samt Havanna badeland som trekker mye folk.
- Museumsplanen i Sandnes legger til rette for etablering av et byindustrimuseum.

Stoke on Trent formidlet erfaringer og ideer til hvordan en kunne fremme utviklingen av byens sentrum, ved å betrakte det som midtpunkt i et større distrikt. Kan vi nyttiggjøre oss erfaringene fra Stoke on Trent ved å tenke oss lignende samarbeidspartnere for handelsstanden i Sandnes, for eksempel:

Tekstil	Sandnes Ullvare
Svanedal AS
Gjesdal Spinneri
Skjæveland Strikkefabrikk
Cubus
Pioner
m.fl.
Tegl/Potteri	Figgio Fajanse
Sandnes Tegl
Stein E Simonsen Keramikkverksted
m.fl.
Ferdighus-industrien	Block Watne
Brødrene Fjogstad
m.fl.
Redskaps-industrien	Kverneland
Serigstad
Polaris
Øglænd's sykkelfabrikk
m.fl.
Næringsmiddel-industrien	Rogalandsmeieriet
Agro Felleslakteri
Arne Johannesen A/S
m.fl.

Gladstones potterimuseum er en attraksjon. Miljøet er bevart slik det var på 1800-tallet og gir oss et bilde av hvordan bygningsmiljøet knyttet til tegl og potteri tradisjonene i Sandnes så ut.

I kjøpesenteret "the Potteries" i sentrum av Stoke on Trent er det etablert et felles fabrikkutsalg. En egen buss tar hver time besøkende fra sentrum til ulike steintøy- og møllemuseer og bedrifter som tar imot besøkende.

Ironbridge distriktet markedsfører seg som "the birthplace of the industrial revolution". Ironbridge er kjent for sin jernindustri og produserte bl.a. den første støpejernsbroen i verden i 1779.

Telford er den største byen i område med ca. 120,000 innbyggere. Byen har i de siste årene hatt 400 nye etableringer. Telford hevder at suksessen i stor grad skyldes at de klarer å utnytte sin historiske identitet som ledd i markedsføringen av byen. Museumsområdet "the Ironbridge Gorge" er hovedattraksjonen i distriktet. Museene er prisbelønnte. Mest kjent er museet Blist Hill. Her kan de besøkende oppleve atmosfæren i en industriby fra 1890-tallet, omtrent på samme tid som Sandnes bygde opp sin egen industri. Vi blir vist hvordan gamle håndverk ble utført, lys ble støpt, bøker ble trykket o.s.v.

Erfaringer fra Ironbridge - Muligheter for Sandnes? Sandnes framstår i dag som en moderne industri- og handelsby, men den har også en interessant forhistorie som næringsby. Dette har byen ikke utnyttet i sin markedsføring.

- *I sentrum finner vi en konsentrasjon av historiske bygninger som forteller hver sin næringshistorie. Er det mulig å profilere handelen gjennom denne historien?*
- *Kan en tenke seg at rehabilitering av de gamle miljøene og fokusering på handel-, håndverk og industritradisjonene kan skape mer interesse for byen?*
- *Hva med igangsetting av en gammel industri eller håndverk produksjon?*

Halifax ligger i distriktet Calderdale og er kjent for sin tekstilindustri. Da tekstilindustrien stagnerte og sen-

trum samtidig fikk sterk konkurranse fra utenbys kjøpesentra var det nødvendig å gjøre tiltak som stimulerte næringsvirksomhet i byen.

Igangsetting av Calderdale Inheritance Project

En vellykket byfornyelsesstrategi som er et samarbeidsprosjekt mellom kommunen og næringslivet, basert på latente ressurser og tradisjoner i lokalsamfunnet. Et av delprosjektene har vært å rehabilitere de historiske fasadene i byens gågate. Igangsettingen resulterte i at handelen i sentrum steg med 30%! Calderdale Inheritance Prosjektet har fått stor internasjonal anerkjennelse.

Erfaringer fra Halifax - Muligheter for Sandnes?

- *Har Sandnes mulighet til å utvikle en byfornyelsesstrategi basert på ideene fra "Calderdale inheritance project"?*
- *Vil rehabilitering av de historiefortellende fasadene i Langgata være det neste skritt på veien til å gjøre byen mer attraktiv for de som søker steder å investere?*

York ble grunnlagt av romerne i år 77 e.Kr. De norske og danske vikingene la byen under seg i 899 e.Kr.

- Vikingsmuseet - Jorvik vikingsenter er etablert midt i byens travle handelssentrum, der vekstivilkår for næringsliv og handel har stått i fokus. Jorvik Vikingsenter trekker til seg et stort antall besøkende, som handelsvirksomheten i området drar nytte av.
- Formingsveileder for ny bebyggelse - York har i seinere tid hatt betydelig boligfortetting i sitt historiske sentrum. Kommunen har hatt strenge regler for utforming av nye boligprosjekt. Dette

har resultert i en ny bygningsmasse som bidrar til å styrke det historiske sentrum uten å kopiere den gamle bygningsstilen.

Erfaringer fra York - Muligheter for Sandnes?

- *Hvordan kan Sandnes sitt planlagte bymuseum samarbeide med næringslivet for å styrke sentrum?*
- *Det er planer om boligfortetting i Sandnes sentrum. Hvilke føringer bør Sandnes legge på ny bebyggelse for å sikre at byens historiske identitet blir ivaretatt?*

Vurdering av studieturen

Delegasjonen fra Sandnes fikk en overveldende mottagelse og vertskapene la stor vekt på å illustrere problemstillinger og løsninger som ble valgt. Gruppedeltakerne fikk også anledning til å drøfte løsningene med utgangspunkt i eget fagområde, d.v.s politikere traff politikere, handelsmenn traff handelsmenn, byplanleggere traff byplanleggere o.s.v.

Dersom en skal forsøke å oppsummere studieturen vil de viktigste rådene Sandnes fikk med til det videre arbeid være følgende:

- Legg vekt på lokalhistorisk forankring.
- Legg vekt på samarbeid mellom næringsdrivende og administrasjon.
- Ta vare på sentrum. Den byen som ikke evner å ta vare på sitt sentrum har ingen troverdighet ovenfor de som søker steder å investere.
- Legg vekt på kvalitet. Sats kommunale midler på pilotprosjekt som kan sette standard for videre arbeid.
- Aksepter at byfornyelsesarbeidet tar tid.

I Halifax sentrum har man gjennom et program for rehabilitering skapt grobunn for å føre bygninger tilbake til de opprinnelige historiske fasadene. Butikken til venstre er ferdig rehabilitert, mens fasaden til høyre står for tur. Foto Sandnes kommune.

Strenge formingskriterier for utforming av nye boligprosjekt i York har resultert i ny bygningsmasse som bidrar til å styrke byens egenart uten å kopiere den gamle bygningstilen. Foto Sandnes kommune.

Pilotprosjekt i Langgata

Politikerne var entusiastiske etter Englandsturen og opplevde at erfaringene derfra kunne ha stor overføringsverdi til Sandnes. Som en oppfølging av Englandsturen vedtok bystyret 14.09.93 å bidra med 250.000 kr. til et pilotprosjekt. Målsetting var å gjennomføre en tilbakeføring av en fasade i Langgata som kunne sette igang en fornyelsesprosess i sentrum samt fastsette en kvalitetsstandard for videre rehabilitering.

Pilotprosjektet skulle være en bygning/eiendom som lå sentralt plassert i Langgata der dagens fasade var helt forskjellig fra den opprinnelige, uten at selve bygningskroppen var endret. Dette var viktig for å oppnå en mest mulig slående før/ettervirkning og for at tilbakeføringen skulle medføre behov for større ombygninger da en ønsket å overholde en relativt stram tidsplan.

Etter vurdering av flere prosjekt ble Langgata 21 valgt, fordi det i tillegg til ovennevnte, var en interessant næringshistorie knyttet til bygningene og det var ambisiøse eiere med seriøse planer om en større kvartalsutbygging.

Da det var et viktig mål å fastsette kvalitetsstandard for framtidige rehabiliteringer ble antikvarisk fagkompetanse i Rogaland fylkeskommune, etat for Regionalutvikling trukket med i planarbeidet. Hovedutvalget for Kultur i Rogaland Fylkeskommune bidro med kr. 20.000 til prosjektet.

Det ble nedsatt en prosjektgruppe som byplansjefen v/overarkitekt Gro Persson Trodahl har vært prosjektleder for.

Prosjektgruppen bestod i tillegg av følgende:

Utbygger:

Sivilingeniør Karl Johan Raugstad, Raugstad a.s.

Sivilarkitekt MNAL Sigmund Torsvik, Torsvik og Thesen as
Daglig leder Ingulf Lode, Jærmester as

Rogaland fylkeskommune:

Kulturvernkonsulent Ole Serinius Trodahl, etat for Regionalutvikling.

Sandnes kommune:

Sjefsarkitekt Reidar Vollan, teknisk sjef/byplansjefen.
Bygnings sjef Johannes Haaland, teknisk sjef/byplansjefen.

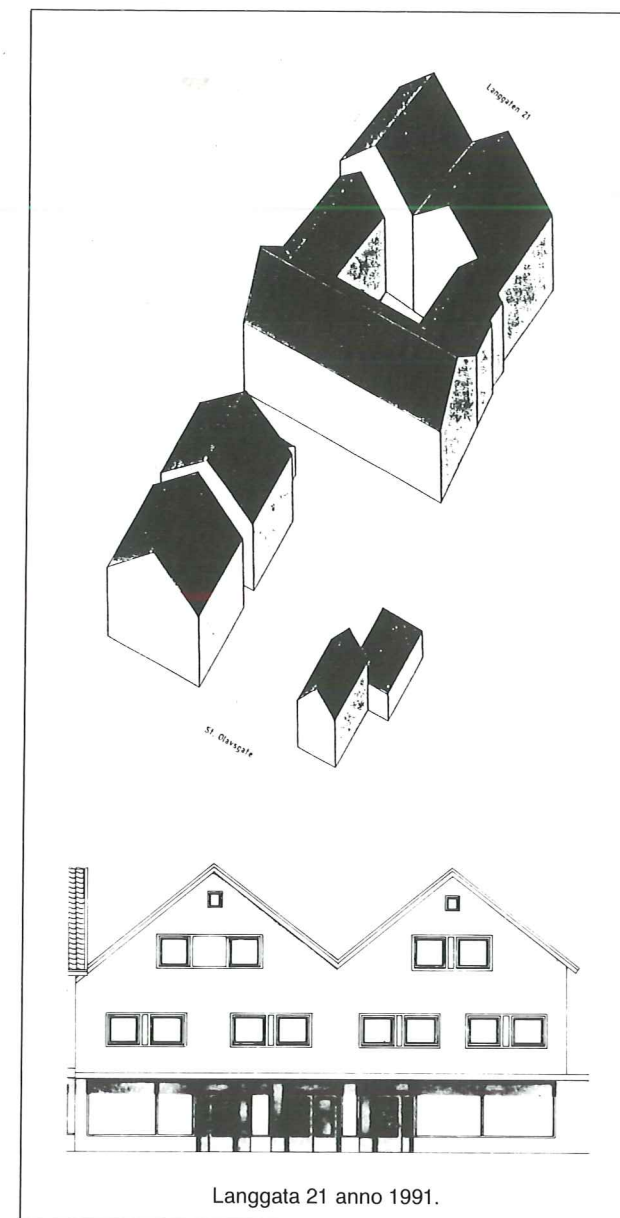
Prosjektarbeidet må betegnes som svært vellykket. Gjennom samarbeid og diskusjon utviklet det seg etterhvert en forståelse og gjensidig respekt for hverandres fagkompetanse og ansvarsområder, noe som igjen resulterte i et prosjekt alle medvirkende ble fornøyde med.

Prosjektgruppen i arbeid. Kulturvernkonsulent Ole Serinius Trodahl (R.f.), Sjefsarkitekt Reidar Vollan (S.k.), Sivilarkitekt Sigmund Torsvik (Torsvik og Thesen as), Sivilingeniør Karl Johan Raugstad (Raugstad a.s.) og representant for grunneierne, Arne Rasmussen.
Foto: Sandnes kommune.

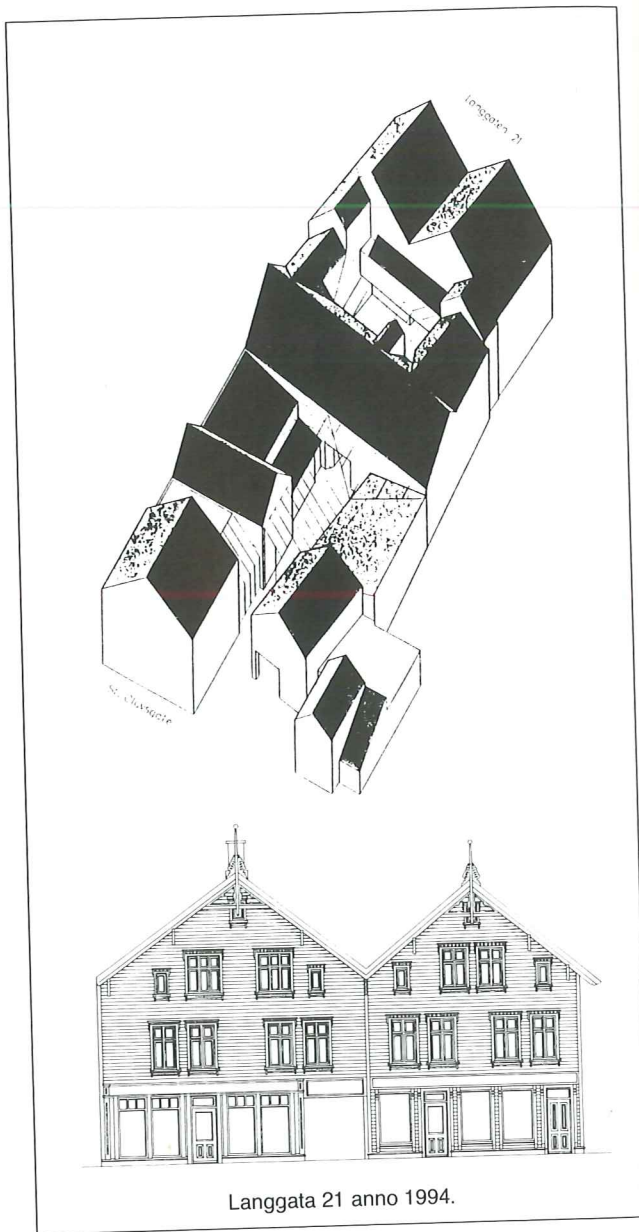

Utgangspunkt ved rehabilitering av Langgata 21.
Foto og tegn: Sandnes kommune.

Resultat etter reha-bilitering av Langgata 21.
Foto: Rogalands Avis.
Tegn: Sandnes kommune.

OM RAUGSTADGÅRDEN:
Enhetlig byanlegg fra 1890 og tidlig 1900-tallet med to sammenbygde bolig/ervervshus mot Langgata. Bygningene var opprinnelig utført i sveitserstil og ble bygd av Torkel Svendsen Raugstad. Midt på eiendommen lå smia fra 1891, en to etasjes trebygning i sveitserstil. Fra 1900-tallet finnes tre murbygninger i enkel jugendsstil, en stall med høyloft og vaskehus, samt to mindre bolighus.

Torkel Svendsen Raugstad var en dyktig skips- og plogsmed. "Raugstadplogen" ble et begrep og var ettertraktet blant bøndene på Jæren. Det var med utgangspunkt i denne plogen at Kyllingstad startet virksomheten i den etterhvert så kjente plogsmia si i Kleppe. Kyllingstad hadde gått i lære hos Raugstad.

Utbyggers prosjekt tar utgangspunkt i den verneverdige bygningsmassen på eiendommen. Et glasstak over gårdsrommene binder ny og gammel bygningsmasse sammen. P.g.a. lav takhøyde var smiebygningen vanskelig å integrere i utbyggers forretningskonseptet. Denne ble erstattet av en ny tilsvarende bygningskropp som var noe høyere, da en så det som viktig at strukturen i det historiske byanlegget ble opprettholdt.

Fra åpningsarrangementet i Raugstadgården.
Foto: Sandnes kommune.

STYRINGSGRUPPE

Sandnes kommune i samarbeid med
- næringslivet
- lag og organisasjoner
- private personer

KUNNSKAP

Målet er å heve kunnskapnivået hos de aktørene som deltar i å forme våre omgivelser, om byens historie, byggeskikk og håndverk.

FORBILDE

Målet er å fastsette en kvalitetsstandard for fremtidige rehabiliteringer, byggeprosjekter og bymøblerings-oppdrag.

P.R.

Målet er å endre det synsinntrykk byen gir lokalt og nasjonalt, fra å være en "stygg" og "historieløs" by, til en særpreget by med stolte håndverk, industri og handelstradisjoner.

SAMARBEID

Målet er å finne fram til regionale og lokale krefter somer tjent med å samarbeide, og kan gi konkrete bidrag innenfor "Sandnesmodellen".

Registrering av gamle kart, ferdigstilt
Byggeskikkutstilling, ferdigstilt
Foredrag om byens utvikling, i gang
Studietur til England for å hente idéer, gjennomført
Byggeskikkshäfte, ferdigstilt
Opptegning av fasader i Langgaten, ferdigstilt
Gjennomføring av et bymuseum
Ferdigstillelse av EDB-basert byhistorisk atlas, i gang
Lokal byggeskikk, byutvikling og næringshistorie i skolen, i gang
O.s.v.....

Rehabiliteringsveileder for Langgaten, ferdigstilt
Pilotprosjekt der kvalitetsstandard for fremtidige rehabiliteringer angis, ferdigstilt
Drofting av "Formingskriterier" i forkant av nye prosjekt for å sikre tilpassing.
Utarbeiding av farge- og bymøbleringsveileder, og skilt/reklameplan, i gang
O.s.v....

Julekort med motiv av viktige kulturminner, i gang
Mediaoppmerksomhet omkring ferdigstillelse av nye prosjekt, i gang
Skape nye bilder til bruk for potensielle besøkende, forretningsfolk, og opinionsskapere, i gang
Istandsetting av gammelt håndverk og industriproduksjon i Langgata
O.s.v.....

Etablering av felles fabrikkutsalgs i sentrum.
Felles anbudsinnhenting i forbindelse med rehabilitering for å redusere kostnader.
Utvikling av nyttesuvenirer i tegl, å la jernfotskraper i Ironbridge.
O.s.v.....

Er det mulig å tenke seg Sandnesmodellen videreutviklet til en slagkraftig samarbeidsstrategi for framtidig byutvikling?

Åpningsarrangement

Åpningsarrangementet for pilotprosjektet ble lagt til 18. mai 1994. Det skulle være et PR - prosjekt som hadde til hensikt å invitere lokalbefolkningen med på feiringen, for å gi de eierfølelse til byfornyelsesprosessen. Handelsstanden og eierne hadde ansvaret for dette arrangementet.

Grønnes Bad og Jazzforsyning

Grønnes Bad og Jazzforsyning er den velklingende betegnelse nogle blide Sørlandsgutter gaar under, og blid og velklingende er ogsaa Musikken de skal forsyne oss med, Lørdag 1. October kl. 14.00. Kom og hør selv!

SANDNES POTTERI & TEGLFABRIKUE
— ETABL. 1783 —
Gamlaværket
GJÆSTGIVERI OG TRACTERINGSSTED
St. Olavsgate 38, 4300 Sandnes, Rigtstelefon 51 66 70 60, Telefax 51 66 70 61

Teknisk sjef v/byplansjefen arrangerte et miniseminar i tilknytning til åpningsarrangementet. Seminaret hadde til hensikt å drøfte veien videre.

Til seminaret ble prosjektleder John Lockwood fra Halifax invitert for gi flere råd og ideer til Sandnes med utgangspunkt i sine erfaringer fra arbeidet med "Calderdale Inheritance Project".

VIDERE ARBEID

Sandnes sin utfordring i det videre arbeid må være å legge til rette for at byfornyelsesprosessen blir kontinuerlig. Raugstadgården må ikke bare bli et eksempel på en forbilledlig rehabilitering, men bør også representere starten på en ny prosess som ser byggeskikk, handels og næringshistorie som ressurs for ny byutvikling.

Et neste skritt kan være å formulere en samarbeidsstrategi og en felles visjon for byen som vektlegger lokalhistorisk forankring. Strategien må tillate de forskjellige aktørene i byutviklingen å jobbe for å nå sine egne mål samtidig som den kunnskapen og kreativitet som disse legger for dagen kanaliseres inn mot et overordnet helhetssyn for byen.

Åpenhet, vilje til nytenkning og motivasjon vil være framtrede egenskaper dersom Sandnes skal lykkes i å oppnå en byutvikling med utgangspunkt i byens historie og kulturmiljø.

Restauranten Gamlaværket er et eksempel på hvordan næringslivet kan unytte lokalhistorisk forankring i sin profilering.